

4. Історія українського селянства : У 2 т. – К., 2007. – Т. 2.
5. *Кривчик Г. Г.* Українське село під владою номенклатури (60–80-ті рр. XX ст.) / Г. Г. Кривчик. – Д., 2001; *Рибак І. В.* Соціально-побутова інфраструктура українського села. 1921–1991 / І. В. Рибак. – Кам'янець-Подільський, 2000; *Романюк І. М.* Українське село у 50-ті – першій половині 60-х років XX ст. / І. М. Романюк. – Вінниця, 2005.
6. *Кувеньова О. Ф.* Громадський побут українського селянства : [істор.-етногр. нарис]. – К., 1966.
7. Центральний державний архів вищих органів влади і управління України (далі – ЦДАВОВУ). – Ф. 1, оп. 22, спр. 159.
8. ЦДАВОВУ. – Ф. 1, оп. 22, спр. 14.
9. ЦДАВОВУ. – Ф. 1, оп. 22, спр. 161.
10. ЦДАВОВУ. – Ф. 582, оп. 10, спр. 793.
11. Центральний державний архів громадських об'єднань України (далі – ЦДАГОУ). – Ф. 1, оп. 31, спр. 23.
12. ЦДАГОУ. – Ф. 1, оп. 31, спр. 2380.
13. ЦДАГОУ. – Ф. 1, оп. 31, спр. 264.
14. ЦДАГОУ. – Ф. 1, оп. 31, спр. 586.
15. ЦДАГОУ. – Ф. 1, оп. 6, спр. 2281.

Надійшла до редколегії 17.09.2008 р.

УДК 94(477) „1985/1991”

Ю. В. Кузьменко

Ніжинський державний університет імені Миколи Гоголя

СОЦІОПРОФЕСІЙНИЙ ПОРТРЕТ ПАРТІЙНО-РАДЯНСЬКОЇ НОМЕНКЛАТУРИ УРСР У 1985–1991 рр.

Робиться спроба визначення основних соціопрфесійних характеристик партійно-радянської номенклатури УРСР років перебудови на основі аналізу статистичних звітів про склад та плінність кадрів апарату та працівників номенклатури ЦК Компартії України, партійних та радянських керівників, а також особистісних характеристик партійно-державних управлінців, що дозволяє з'ясувати їх вплив на хід, характер і темпи суспільно-політичних трансформацій в УРСР 1985–1991 рр.

Однією з найважливіших складових проблеми влади є людський фактор, дослідження якого передбачає всебічний аналіз сутнісних характеристик осіб, які визначають політичний режим у державі, реалізують ту чи іншу політичну програму, обирають методи та засоби примусу або ідеологічного впливу, а також впливають на рівень по-

літичної культури суспільства. Вони можуть бути як «локомотивом» розвитку суспільства, так і «силою, що його гальмує». Відповідно, науковий та суспільний інтерес до високостатусних груп по відношенню до яких дослідники вживають терміни «еліта», «правлячий клас», «лідери», «номенклатура» і т. д., є достатньо високим. На думку Б. В. Головачова та Л. Б. Косової цей інтерес різко зростає у кризові періоди соціального розвитку. Ступінь закритості еліт, принципи їх формування, інтенсивність та спрямованість мобільності – це питання, відповіді на які допомагають з'ясувати і зафіксувати фазу певних процесів, що відбуваються в суспільстві [7, с. 45].

Варто наголосити на тому, що в офіційних радянських документах, публіцистиці, суспільно-політичній та науковій літературі практично ніколи не використовувався термін «еліта». Натомість використовувався інший термін – «номенклатура», що, по-перше, свідчило про певну стриманість у приписуванні собі виключності (наявність елітарного прошарку в соціалістичному суспільстві офіційно заперечувалась, адже однією з основних ознак соціалізму вважалася безкласовість), а по-друге, термін «номенклатура» більш влучно відображав сутність партійно-радянської верхівки, ніж термін «еліта». Номенклатура в початковому значенні цього слова – це перелік посад, призначення на які потребувало затвердження претендента у партійних органах. У більш широкому сенсі – це особи, які призначалися на посаду лише після затвердження у відповідному вищому партійному органі. Політичні, соціальні та професійні характеристики номенклатури неодноразово змінювалися, проте ці зміни та їх вплив на суспільно-політичний та економічний розвиток країни залишилися непоміченими радянською історичною наукою.

У радянських дослідженнях системи державного управління домінував організаційний (структурно-функціональний) напрямок. Людський фактор цієї системи потрапляв у поле зору дослідників лише з формального боку – при розгляді питань, що стосувалися правового статусу працівників держапарату, порядку виконання службових обов'язків, характеру юридичної відповідальності. Це була сфера компетенції юридичної науки, яка не займалася питаннями соціального обличчя службовців держапарату [2, с. 34]. У радянській історіографії проблема керівних кадрів розглядалася дуже звужено і практично завжди зводилася до опису життя та діяльності вузького кола «вождів» і деяких їх соратників. Оскільки під сталінські гільйотини потрапили величезні маси управлінців усіх державних ланок, дані про них стали недоступними. Відповідно, вже наприкінці 30-х років XX ст. можливість об'єктивного і всебічного аналізу кадрів була виключеною [6,

с. 300]. Отже, питання, пов'язані з номенклатурою, опинилися під забороною, а зарубіжні вчені були обмежені у своїх наукових пошуках через брак архівних матеріалів. Відповідно проблема еліти в радянському суспільстві практично не досліджувалася.

У жовтні 1957 року в Югославії була опублікована книга М. Джиласа «Новий клас», в якій був зроблений критичний аналіз практичних результатів побудови комуністичного суспільства в СРСР та країнах Східної Європи. Значною мірою автор приділив увагу саме номенклатурі як «новому» правлячому класу Радянського Союзу та комуністичних держав Східної Європи. На початку 60-х років «Новий клас» знаходився в обігу самвидаву. Логічним продовженням досліджень М. Джиласа на початку 90-х років стала фундаментальна праця М. С. Восленського, присвячена правлячій радянській верхівці. Його монографія «Номенклатура: панівний клас Радянського Союзу» є найбільш повним і ґрунтовним дослідженням керівних кадрів СРСР. Саме він увів у широкий науковий обіг термін «номенклатура» і переконливо довів, що радянське суспільство, всупереч офіційним документам, які проголошували безкласовість, відсутність експлуаторів і експлуатованих, всезагальну рівність тощо, було класовим і панівним класом у ньому стали саме управлінці [5, с. 21–23].

Наприкінці ХХ – на початку ХХІ століття проблема елітарних прошарків суспільства набула неабиякої популярності серед істориків, політологів та соціологів. Це пояснюється декількома причинами: по-перше, з'явилася реальна можливість для дослідження закритих у минулому тем, а по-друге, елітизм розквітає там, де слабо розвинене громадянське суспільство як компенсаторний механізм відсутності його інститутів, адже проблема еліт найбільше поширення отримала на периферії Європи, в «наздоганяючих» країнах західної цивілізації [14, с. 17]. На сучасному етапі вона активно розробляється російськими істориками, соціологами та політологами, серед яких: Г. Ашин, О. Криштановська, Т. Коржихіна, О. Гаман-Голутвіна, М. Левін, Р. Піхоя, Н. Єршова, Г. Водолазов, Т. Коваль та інші. В Україні потрапляє у поле зору дослідників значно рідше. Їй присвячено праці таких фахівців, як: М. Михальченко, В. Танчер, О. Кучеренко, М. Дорошко та деякі інші. Загалом варто підкреслити, що історичні дослідження, які присвячені партійно-радянській номенклатурі СРСР та УРСР, є фрагментарними. Так, якщо період становлення партійно-державної номенклатури (20–30-ті рр. ХХ ст.) знайшов своє висвітлення у працях М. Дорошка, Т. Коржихіної, Ю. Фігатнера, М. Левіна та інших, то наступні періоди розвитку правлячого класу радянського суспільства залишились фактично поза увагою істориків. Як не парадоксально, але

особливо відчутним є брак уваги дослідників до цілої епохи в історії партійно-радянської номенклатури – доби перебудови, який, за висловом О. Шубіна, став «періодом втрачених можливостей» [30]. Для того щоб відповісти на питання якою мірою компартійно-державна номенклатура УРСР відповідальна за крах радянської системи, необхідно зробити узагальнений соціо професійний «портрет» когорти партійно-радянської номенклатури УРСР 1985–1991 рр. Отже, у пропонованій статті ми спробуємо у загальних рисах відтворити соціо професійний узагальнюючий образ керівних кадрів УРСР і з'ясувати їх вплив на хід, характер і темпи суспільно-політичних трансформацій в УРСР 1985–1991 рр. Однак слід враховувати, що номенклатура в добу перебудови не була сталою соціальною групою. Для неї були притаманними такі риси, як високі темпи плинності та зміни особового складу у порівнянні з попереднім брежнєвським періодом.

Виконання поставленого завдання стало можливим у результаті аналізу статистичних звітів про склад та плинність кадрів апарату ЦК Компартії України, працівників номенклатури ЦК Компартії України, партійних працівників (ЦК, обкомів, міськкомів, райкомів) та радянських працівників (керівних працівників Ради Міністрів УРСР, Верховної Ради УРСР, Президії Верховної Ради УРСР, обл-, міськ- та райвиконкомів). У хронологічному відношенні було обрано статистичні звіти за три найбільш показові, з нашої точки зору, роки, а саме: статистичний звіт про склад та плинність кадрів станом на січень 1985 року – це відправна точка аналізу, оскільки саме ці статистичні звіти дадуть нам можливість отримати уяву про соціо професійні характеристики партійно-радянської номенклатури на момент початку перетворень у країні, січень 1988 року, оскільки 1987 рік став вирішальним роком у кадровій політиці генсека СРСР (січневий Пленум ЦК КПРС), та січень 1990 року (останні повні дані про склад та плинність кадрів партійно-радянської номенклатури).

Вік. До 1930 р. партійна верхівка на 60–80 % поповнювалася за рахунок молодих людей, які не досягли 40-річного віку. До 1940 р. на верхівку владної піраміди партії не прийшла жодна людина старша за 49 років. Однак поступово «віковий ценз» приходу до влади змінювався. В останньому сталінському поповненні партійної верхівки 1952 року не було жодної людини, яка була б молодшою за 40 років. Для порівняння наведемо ще деякі статистичні матеріали: середній вік члена Політбюро, обраного на VIII з'їзді партії (1919 р.), становив 38 років, на XVIII з'їзді партії (1939 р.) – 48,8, на XXII (1961 р.) – 56,1, на XXVI (1981 р.) – 67,7 року [3, с. 38]. Отже, на початок 80-х років тенденція кадрового застою в країні та катастрофічного старіння номенклатури стала очевидною.

Ситуація в середині партійно-радянської номенклатури УРСР у роки перебудови проілюстрована в табл. 1.

Отже, в апараті ЦК КПУ вікова ситуація, в порівнянні з загально-союзними показниками, була значно кращою. До того ж, спостерігається суттєве розходження за віковими показниками між номенклатурою загальносоюзного і республіканського рівня. На нашу думку, це можна пояснити тим, що перші намагалися протиставити старінню влади квотування за віком: ЦК КПРС вимагав від усіх структур влади звітів про представництво молоді в структурах влади. Завдяки застосованим квотам середній вік працівників ЦК КПУ станом на 1 січня 1985 року був на 20 років менший, ніж, наприклад, вік Політбюро ЦК КПРС, і складав 48,5 року. Дані наведеної таблиці дають підстави визначити ще деякі тенденції, які характеризують номенклатуру УРСР періоду перебудови за віковим критерієм: по-перше, показники вікової категорії осіб до 30 років протягом зазначеного періоду не сягнули навіть 1 %, однак у кадровому складі апарату і номенклатури ЦК та партійних працівників все ж спостерігається деяке «омолодження» переважно за рахунок осіб віком від 31 до 40 років. Особливо помітні зміни у статистичних звітах станом на 1 січня 1988 року (подекуди ця категорія зростає до 10 %). Такі зміни не випадкові, адже першим кроком на шляху до політичної реформи став січневий (1987 року) Пленум ЦК «Про перебудову і кадрову політику». М. С. Горбачов був змушений визнати «небезпеку наростання кризових явищ у суспільстві», причиною яких був «механізм гальмування соціально-економічного розвитку». Роль цього «механізму гальмування», на думку генсека, виконувала бюрократія, а власне перебудову він трактував як «злам механізму гальмування, створення надійного й ефективного механізму прискорення». У цьому контексті ставало очевидним, що на цей раз мова йшла не про чергову чистку, а про всезагальну перевірку номенклатури на предмет здатності до діяльності в умовах внутрішньопартійної демократії та політичної конкуренції, що передбачалася майбутніми альтернативними виборами, а також оновлення номенклатурних рядів. Як бачимо, це оновлення відбулося за рахунок кадрового приливу осіб віком від 31 до 40 років.

По-друге, у кадровому складі радянських керівних працівників ця ж вікова категорія скорочується у 5,5 раза, натомість категорія осіб віком від 51 до 60 років збільшується майже втричі, а категорія працівників, які досягли 61-річного віку та більше, – майже у 5 разів. Отже, процес «омолодження» номенклатури стосувався виключно партійних кадрів і абсолютно не зачепив керівних працівників радянських органів влади УРСР.

Таблиця 1

Склад партійно-радянської номенклатури за віковим критерієм*

	Працівники апарату ЦК Компартії України				Працівники номенклатури ЦК Компартії України				Партійні працівники (ЦК, обкомів, міськомів, райкомів)			Радянські працівники (керівні працівники Радміну УРСР, ВР УРСР, Президії ВР УРСР, обл-, міськ- та райвиконкомів)		
Вікові категорії	01.01. 1985 р.	01.01. 1988 р.	01.01. 1990 р.	01.01. 1990 р.	01.01. 1985 р.	01.01. 1988 р.	01.01. 1990 р.	01.01. 1990 р.	01.01. 1985 р.	01.01. 1988 р.	01.01. 1990 р.	01.01. 1985 р.	01.01. 1988 р.	01.01. 1990 р.
До 30 років включ.	0,4 %	0 %	0 %	0,9 %	0,8 %	0,8 %	0,3 %	0,1 %	0 %	0 %	0 %	0 %	0 %	0 %
31–40 років	17,8 %	27,7 %	20,8 %	8,8 %	12,9 %	12,4 %	12,4 %	11,4 %	20,4 %	19,2 %	14,9 %	14,9 %	3,7 %	2,7 %
41–50 років	58,6 %	45 %	46,8 %	48,3 %	42,1 %	37,4 %	37,4 %	61,4 %	51,5 %	49,6 %	63,3 %	63,3 %	44 %	35,4 %
51–60 років	19,4 %	21,4 %	28,6 %	33,7 %	35,1 %	40,4 %	40,4 %	22,7 %	23,6 %	28,4 %	19,8 %	19,8 %	42,7 %	55,1 %
старше 60 років	3,8 %	5,8 %	3,9 %	8,3 %	9,1 %	9,4 %	9,4 %	4,3 %	4,5 %	2,7 %	2 %	2 %	9,5 %	6,7 %

* Усі таблиці складені за матеріалами ЦДАГО України, ф. 1, оп. 67, спр. 1223, арк. 1; спр. 1337, арк. 1; спр. 1393, арк. 1; спр. 1243, арк. 1; спр. 1338, арк. 1; спр. 1408, арк. 1; спр. 1243, арк. 3; спр. 1338, арк. 3; спр. 1408, арк. 4; спр. 1244, арк. 3; спр. 1339, арк. 3; спр. 1409, арк. 1.

По-третє, протягом 1985–1991 рр. складається специфічна ситуація в середині апарату ЦК КПУ: з одного боку, як зазначалося вище, відбувається «омолодження» кадрів, але одночасно кількісно зростають й категорії осіб віком від 51 до 60 років та старших 60 років. Подібна ситуація відбувалася і в союзних органах влади. Однак тут у ролі покоління «старих» виступала група номенклатурників віком 70–80 років, а у ролі «молодих» – кадри 45–55 років. Описана тенденція, на думку О. Криштановської, рано чи пізно повинна була спровокувати конфлікт між поколінням «старих» і «молодих» політиків: перші не бажали йти з насиджених місць, а другі відчували себе «перестарками», у руках яких немає реальної влади [10, с. 51]. Варто зазначити й те, що старіння ЦК та вищих радянських органів влади вже у роки перебудови кваліфікувалося як один із найбільш дієвих факторів гальмування перебудови [2, с. 37].

Рівень освіти, спеціальність, наукові ступені. У політичній практиці СРСР був наявний своєрідний діалектичний зв'язок між особливостями того чи іншого політичного курсу та тими, хто цей курс впроваджував у життя. З одного боку, всесоюзний чи республіканський політичний курс вимагав, щоб номенклатура складалася з таких кадрів, рівень освіти та спеціалізація яких відповідали б стратегічним завданням держави. З іншого ж – тип спеціальності (гуманітарний чи технічний) переважної частини номенклатури визначав їх ціннісні орієнтації та впливав на різні сфери життя республіки. У табл. 2 наведені дані щодо рівня освіти, спеціальності та наявності осіб з науковими ступенями всередині партійно-радянської номенклатури.

Аналіз даних показує: по-перше, не менше 99 % керівних кадрів мали вищу освіту, і до того ж спостерігається тенденція до систематичного зростання відсотка осіб, які отримали науковий ступінь, що можна віднести до беззаперечних позитивів кадрової політики даного періоду, по-друге, протягом 1985–1991 років існувала своєрідна диспропорційність між представниками технічних та гуманітарних спеціальностей. Домінування керівників з технічною освітою і, відповідно, нечисленність гуманітаріїв стало значимим фактором, що визначив технократичну орієнтацію системи республіканського управління. Варто зазначити, що технократизм призвів у СРСР до байдужого, а подекуди й негативного, ставлення владної верхівки до проблем соціального, екологічного та культурного характеру. Це, у свою чергу, вплинуло на формування «шкали пріоритетів», за якою визначалися напрямки використання ресурсів. Віддаючи перевагу сфері промисловості та ігноруючи інші сфери життя суспільства, технократи приріка-

Склад партійно-радянської номенклатури за критеріями рівня освіти, спеціальності та наявності наукових ступенів

	Працівники апарату ЦК Компартії України			Працівники номенклатури ЦК Компартії України			Партійні працівники (ЦК, обкомів, міськомів, райкомів)			Радянські працівники (керівні працівники Радміну УРСР, ВР УРСР, Президії ВР УРСР, обкомів, райвиконкомів)		
	01.01. 1985 р.	01.01. 1988 р.	01.01. 1990 р.	01.01. 1985 р.	01.01. 1988 р.	01.01. 1990 р.	01.01. 1985 р.	01.01. 1988 р.	01.01. 1990 р.	01.01. 1985 р.	01.01. 1988 р.	01.01. 1990 р.
Рівень освіти												
Вищу освіту мають	99,1 %	99,3 %	99,7 %	99,8 %	99,7 %	99,9 %	99,8 %	99,8 %	99,9 %	99,7 %	98,8 %	99,1 %
з них:												
Інженерів	45,8 %	47,5 %	42,7 %	48,4 %	52,5 %	47,5 %	44,6 %	46 %	46,5 %	46 %	57,6 %	59,7 %
Економістів (інжен.-економісти включно)	12,4 %	12,1 %	13,4 %	10,3 %	8,8 %	10 %	12,05 %	12 %	12 %	11,4 %	11,3 %	10,9 %
Агрономів, зоотехніків, ветлікарів	8,8 %	7,9 %	7,8 %	11,4 %	10,2 %	14,8 %	18,4 %	20,3 %	21,4 %	30,5 %	17,2 %	15,8 %
Педагогів	17,5 %	18,2 %	22,8 %	14,7 %	12,8 %	12,6 %	13,9 %	12,7 %	12 %	6,5 %	9,7 %	9,5 %
Журналістів	4,7 %	4,1 %	4,2 %	2,9 %	3,2 %	2,5 %	1,6 %	1,5 %	1,3 %	0 %	0 %	0 %
Юристів	5,8 %	5,2 %	6,2 %	6 %	6,8 %	8,1 %	3,5 %	3,2 %	3,6 %	1 %	2,5 %	2,7 %
Інших спеціалістів	5 %	5 %	2,9 %	6,3 %	5,7 %	4,5 %	5,6 %	4 %	3,4 %	5,5 %	1,7 %	1,4 %

Незакінчену вищу освіту мають	0,25 %	0,3 %	0 %	0,05 %	0,01 %	0 %	0,05 %	0,06 %	0 %	0 %	0 %	0 %
Середню освіту мають	0 %	0 %	0,3 %	0,1 %	0,1 %	0,1 %	0,1 %	0 %	0,06 %	0,2 %	0,4 %	0,9 %
Не мають середньої освіти (мають неповну середню або початкову)	0,2 %	0,4 %	0 %	0,09 %	0,1 %	0 %	0,05 %	0,12 %	0 %	0,1 %	0,8 %	0 %
Партійна освіта												
Із загальної кількості праців. мають вищу парт. - політ. освіту	26,9 %	28,9 %	36 %	22,7 %	26,5 %	37,5 %	48,3 %	52,2 %	58,1 %	43,9 %	40,2 %	48 %
Із загальної к-сті працівників навч. У парт. навч. Зкладах	1,6 %	3,6 %	2,6 %	1,5 %	1,2 %	3,2 %	3,5 %	2,8 %	5,8 %	4,3 %	1,7 %	0,4 %
Наукові ступені												
Мають ступінь доктора наук	1,1 %	1,1 %	1,3 %	4,1 %	5,3 %	5,6 %	0,3 %	0,4 %	0,6 %	0,1 %	0,4 %	1,3 %
Мають ступінь кандидата наук	18,4 %	17,9 %	23,1 %	12,2 %	12,3 %	14 %	10,8 %	11,6 %	11,6 %	3,9 %	11,6 %	13 %

ли соціально-культурну сферу на «залишкове» фінансування. Наслідки цієї тенденції залишаються відчутними й нині.

Професійні та особистісні характеристики. На основі аналізу персональних характеристик кандидатів на ту чи іншу посаду можна виокремити ряд професійних та особистісних вимог по відношенню до номенклатури УРСР. Серед них найбільш розповсюдженими були: політична зрілість, організаторські здібності, ініціативність, наполегливість, творчий підхід до справи, підтримка перебудови і участь в її здійсненні, вміння робити «правильні» політичні висновки, авторитетність, досвідченість, діловитість. Не так часто зустрічаються такі характеристики, як: вимогливість, компетентність, володіння питаннями організаційно-партійної роботи, самокритичність, висока працездатність, теоретична підготовленість, володіння високою політичною культурою, відповідальність, вміння переконувати, володіння почуттям нового, здатність до пошуку нестандартних шляхів вирішення проблеми [15, арк. 11, 14, 88, 111, 127, 147, 152, 182, 189, 193, 197, 201, 211, 243; 16, арк. 14, 16, 18, 20].

Отже, як бачимо, спостерігалася зорієнтованість на організаційно-адміністративні здібності керівних кадрів, а не на професійно-компетентнісні характеристики. Коріння цієї проблеми криється, найімовірніше, у багатоступеневому характері управлінської системи і номенклатурному принципі використання її кадрів, адже у міру просування по кар'єрній драбині типовий номенклатурник-технократ зіштовхувався з різними видами суспільних відносин, що були відсутні на попередніх нижчих рівнях. Цей недолік доводилось компенсувати організаційними здібностями, комунікабельністю тощо.

Цікаво й те, що у період, коли народним масам стали відомі факти використання номенклатурою особливих привілеїв (квартири з покращеним плануванням, спецобслуговування, наявність санаторіїв та будинків відпочинку закритого типу, транспортне обслуговування) [17, арк. 111] в особистісних характеристиках все частіше зустрічається формулювання «скромний у побуті» [15, арк. 88, 127, 147, 182, 201; 16, арк. 14, 16].

Гендерний аспект. Радянська епоха вважається дослідниками добою високого рівня інтеграції жінок у керівні сфери політичного, наукового та культурного життя [13, с. 114]. Серед партійних і державних діячок СРСР були І. Арманд, Р. Землячка, О. Коллонтай, Н. Крупська, К. Ніколаєва, В. Стасова та інші. Однак це не дає підстави заперечувати той факт, що партійно-радянська номенклатура мала чоловіче обличчя. Це підтверджують і дані табл. 3.

Таблиця 3

Кількість жінок у партійних і радянських органах влади УРСР

Працівники апарату ЦК Компартії України			Працівники номенклатури ЦК Компартії України			Партійні працівники (ЦК, обкомів, міськкомів, райко- мів)			Радянські працівники (керівні працівники Радміну УРСР, ВР УРСР, Президії ВР УРСР, обл-, міськ- та райви- конкомів)			
01.01. 1985 р.	01.01. 1988 р.	01.01. 1990 р.	01.01. 1985 р.	01.01. 1988 р.	01.01. 1990 р.	01.01. 1985 р.	01.01. 1988 р.	01.01. 1990 р.	01.01. 1985 р.	01.01. 1988 р.	01.01. 1990 р.	
4,9 %	4,3 %	3,9 %	5,05 %	4,4 %	4,5 %	5,7 %	6 %	4,6 %	9 %	11,2 %	13 %	

Як бачимо, серед керівних працівників Ради Міністрів УРСР, Верховної Ради УРСР, Президії ВР УРСР, обл-, міськ- та райвиконкомів відсоток жінок був найбільшим, до того ж, протягом 1985–1990 рр. він зріс майже у півтора рази. У рядах партійної номенклатури кількість жінок залишалася незначною і коливалася між 4 і 6 відсотками. Отже, кадрова політика періоду перебудови незначною мірою зачепила радянську «жіночу еліту». Вона, як і раніше, залишалася нечисленною.

Таким чином, аналіз статистичних звітів та характеристик номенклатури УРСР періоду 1985–1991 років свідчить, що М. С. Горбачов мав підстави стверджувати, що партійно-державні функціонери перетворилися на «механізм гальмування» перебудови в країні. Система управління державою опинилася у кризовому становищі, однак суть проблеми слід шукати не стільки у самому механізмі влади, скільки у площині особового складу носіїв влади. По-перше, «старіння» партійно-державної верхівки породжувало нездатність мобільно та адекватно реагувати на вимоги часу, а намагання подолати цей недолік за рахунок рекрутування молодих кадрів створювало умови для непорозуміння і розколу в середині партії; по-друге, технократичний характер кадрової політики обумовив занедбання культурної, наукової, соціальної сфер життя, які є надзвичайно важливими для гармонійного розвитку держави, і по-третє, за умов орієнтації на організаторські здібності керівників, а не на професійні компетенції ймовірність ефективного функціонування тієї чи іншої організації, галузі, сфери життя значно зменшується.

Бібліографічні посилання

1. Ашин Г. Смена элит / Г. Ашин // Общественные науки и современность. – 1995. – № 1.
2. Бозрикова Л. В. На вершине управленческой пирамиды / Л. В. Бозрикова, Л. Д. Докорова, П. Н. Лебедев // Социологические исследования. – 1990. – № 1.
3. Вишневский А. Высшая элита РКП(б)–ВКП(б)–КПСС (1917–1989): немного статистики / А. Вишневский // Мир России. – 1997. – № 4.
4. Водозов Г. Г. Горбачев: номенклатурная утопия / Г. Г. Водозов // Кто и куда стремится вести Россию? Актеры макро-, мезо- и микроуровней современного трансформационного процесса; под общ. ред. Т. И. Заславской. – М., 2001.
5. Восленский М. С. Номенклатура: Господствующий класс Советского Союза / М. С. Восленский. – М., 1991.
6. Гимпельсон Е. Г. Политико-нравственный обобщенный «портрет» руководящих советских кадров. 1917–1930 гг. / Е. Г. Гимпельсон // Куда идет Россия?

- Формальные институты и реальные практики; под общ. ред. Т. И. Заславской. – М., 2002.
7. *Головачев Б. В.* Высокоstatusные группы: штрихи к социальному портрету / Б. В. Головачев, Л. Б. Косова // Социологические исследования. – 1996. – № 1.
 8. *Дорошко М. С.* Компартійно-державна номенклатура УСРР у 20–30-ті роки ХХ століття: соціоісторичний аналіз : [моногр.] / М. С. Дорошко. – К., 2004.
 9. *Коржихина Т. П.* Советская номенклатура: становление, механизмы действия / Т. П. Коржихина, Ю. Ю. Фигатнер // Вопросы истории. – 1993. – № 7.
 10. *Крыштановская О. В.* Элита и возраст: путь наверх / О. В. Крыштановская // Социологические исследования. – 2002. – № 4.
 11. *Левин М.* Номенклатура – *Arganum Imperii (Технология управления против социологии управленцев)* / М. Левин // Куда идет Россия? Общее и особенное в современном развитии; под общ. ред. Т. И. Заславской. – М., 1997.
 12. *Пихоя Р. Г.* От номенклатуры к олигархии. Функционально-социальная группа на пути к сословию / Р. Г. Пихоя // Куда идет Россия? Власть, общество, личность; под общ. ред. Т. И. Заславской. – М., 2000.
 13. *Силласте Г.* Женские элиты в России и их особенности / Г. Силласте // Общественные науки и современность. – 1994. – № 1.
 14. *Танчер В. В.* Теории неозлитизма в свете демократической трансформации и украинской реалии / В. В. Танчер // Социологические исследования. – 1999. – № 10.
 15. Центральний державний архів громадських організацій України (далі – ЦДАГО України). – Ф. 1, оп. 32, спр. 2642.
 16. ЦДАГО України. – Ф. 1, оп. 32, спр. 2643.
 17. ЦДАГО України. – Ф. 1, оп. 32, спр. 2726.
 18. ЦДАГО України. – Ф. 1, оп. 67, спр. 1223.
 19. ЦДАГО України. – Ф. 1, оп. 67, спр. 1243.
 20. ЦДАГО України. – Ф. 1, оп. 67, спр. 1243.
 21. ЦДАГО України. – Ф. 1, оп. 67, спр. 1244.
 22. ЦДАГО України. – Ф. 1, оп. 67, спр. 1337.
 23. ЦДАГО України. – Ф. 1, оп. 67, спр. 1338.
 24. ЦДАГО України. – Ф. 1, оп. 67, спр. 1338.
 25. ЦДАГО України. – Ф. 1, оп. 67, спр. 1339.
 26. ЦДАГО України. – Ф. 1, оп. 67, спр. 1393.
 27. ЦДАГО України. – Ф. 1, оп. 67, спр. 1408.
 28. ЦДАГО України. – Ф. 1, оп. 67, спр. 1408.
 29. ЦДАГО України. – Ф. 1, оп. 67, спр. 1409.
 30. *Шубин А. В.* Парадоксы перестройки. Упущенный шанс СССР / А. В. Шубин. – М., 2005.

Надійшла до редколегії 02.10.2008 р.